

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ ЩОДО ДІТЕЙ,
ВИДИ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ, СИСТЕМА ОРГАНІВ
ЗАПОБІГАННЯ ДИТЯЧОМУ НАСИЛЬСТВУ**

Миرونюк Р. В., Миرونюк С. А.

Вступ. По всьому світу проблема насильства (домашнього насильства, особливо по відношенню до дітей), а також виявлення та усення причин, які сприяють вчиненню насильницьких дій є нагальною, актуальною та такою, що потребує значної уваги суспільства та консолідації зусиль економічного, культурного, психологічного та організаційного характеру з метою її подолання або принаймі мінімізації. Найбільш вразливі від домашнього насильства та жорстокого поводження є діти. Попри те, що проблема насильства по відношенню до дітей є нагальною для всіх країн, з урахуванням їх культурних традицій, рівня життя, релігійних особливостей, останнім часом з урахуванням євроінтеграційних процесів, які відбуваються в Україні низка міжнародних інституцій звертаю увагу на стан цієї проблеми в Україні. Так, згідно з дослідженнями Ради Європи, кожна п'ята дитина в Україні зазнає різних форм сексуального насильства (від розбещення до звалтування); кожна третя дитина стає жертвою фізичного насильства, а кожна друга – психологічного¹. За переглянутими у вересні 2016 року даними, Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) описує такий обсяг даної проблеми в Україні: кожен четвертий дорослий зізнається, що у дитинстві зазнавав фізичного насильства; одна з п'яти жінок і один із тринадцяти чоловіків зізнаються, що у дитинстві зазнали сексуального насильства; поширеним є емоційне насильство та нехтування; впродовж дитинства, 1 з 4 дітей переживають фізичне насильство; майже 1 з 4 дівчаток та 1 з 13 хлопчиків переживає сексуальне насильство². Ще більш вражаючими є показники порушених кримінальних справ, так тільки протягом 2020 року правоохоронці порушили 410 кримінальних справ щодо сексуального насильства над дітьми³. В той же час слід вказати, що такі дані в

¹ Симоненко Т. Поняття й ознаки права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні: теоретико-правовий аналіз. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2 (276). С. 188–193.

² Індикатори фізичного, сексуального, психологічного насильства щодо дитини, а також нехтування потребами дитини / Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, 2020. 20 с.

³ Вікторія Рощина. У 2020 році в Україні відкрили понад 400 кримінальних справ щодо сексуального насильства над дітьми – омбудсмен. URL:

багатьох випадках не відповідають дійсності адже базуються на низці соціологічних досліджень, які не носять системного підходу: опитування проводиться вибірково і охоплює найбільш вразливі категорії опитуваних – респондентів, які виховуються в сім'ях з низьким освітнім, культурним рівнем низького матеріального достатку, в більшості воно не охоплює всю територію України, проводиться різними громадськими організаціями, які іноді перебільшують проблему, завищують статистичні дані з метою отримання міжнародних та державних грантів на протидію насильству по відношенню до дітей. Офіційна статистика щодо різних видів насильства щодо дітей не носить системний характер, окремо систематизуються показники кількості постраждалих від домашнього насильства дітей, окремо щодо жорстокого поводження з дітьми, окремо щодо дітей, які були вилучені з сім'ї у випадках позбавлення батьківських прав в результаті недбалого ставлення до дітей та неналежного виконання обов'язків батьків (опікувальників). Однак слід засвідчити, що проблема неналежного ставлення до дітей в результаті чого вони піддаються насильству з боку дорослих як в сім'ї так і в закладах освіти і в життєвому побуті дітей є актуальною та побребує вирішення в тому числі шляхом виявлення причин, підстав та чинників, які зумовлюють вчинення насильства щодо дітей; з'ясування засобів, способів та механізмів впливу, які унеможливають або значно знижують рівень насильницької загрози щодо дітей, які наявні як сімейному так і освітньому просторі їх життя та виховання.

У зв'язку з цим нижче в межах підрозділу монографії ми ставимо та плануємо забезпечити реалізації ряду завдань: визначити стан насильства по відношенню до дітей в Україні; з'ясувати законодавчі механізми та організаційно-матеріальні ресурси спрямовані на запобігання насильству по відношенню до дітей.

1. Види насильства стосовно дітей

Фізичне насильство – нанесення дитині батьками чи особами, що їх замінюють, вихователями чи іншими особами фізичних травм, різних тілесних ушкоджень, що завдають збиток здоров'ю дитини, порушують її розвиток або й позбавляють життя. Ці дії можуть здійснюватися у формі побиття, катування, штовхань, у вигляді ударів, ляпасів, припікання гарячими предметами, рідинами, запаленими цигарками, у вигляді укусів та використання різноманітних предметів як знаряддя насильства. *Фізичне насильство* – це також і залучення дитини до вживання наркотиків, алкоголю, пропонування їй отруйних

речовин або медичних препаратів, які викликають одурманювання (наприклад, снодійного, не виписаного лікарем), а також спроби удушення чи втоплення дитини, в тому числі новонародженої, через небажану вагітність матері або емоційний та післяродовий стрес.

Необхідно усвідомлювати, що фізичне насильство – це фізичний напад (катування), воно майже завжди супроводжується словесними образами і психічною травмою. У деяких родинах як дисциплінарну міру використовують різні види фізичного покарання – від потиличників та ляпасів до побиття ременем чи сторонніми предметами.

Ознаки фізичного насильства щодо дітей:

синяки або поламани кістки;

відбитки предметів/предмета; синець або поріз, якому немає пояснень; наявність записини на окремих ділянках голови, рубці на окремих ділянках шкіри; боязнь дорослих, особливо батьків; агресія; боязнь фізичного контакту, такого як рукостискання, обійми, будь-якого дотику.

Сексуальне насильство – це будь-які сексуальні стосунки/взаємодія з дитиною, в яких дитина використовується дорослим або іншою дитиною для задоволення сексуальних потреб.

Видами сексуального насильства щодо дітей є: статеві зносини (коїтус), оральний і анальний секс, взаємну мастурбацію, інші тілесні контакти із статевими органами; оголення перед дитиною статевих органів і сідниць, підглядання за нею, коли дитина цього не підозрює: під час роздягання, відправлення природних потреб. Такий вид насильства може здійснюватися тим, кому дитина довіряє, включаючи батька, брата/сестру, далекого родича, друга, вчителя, старшого керівника або-будь якого піклувальника; будь-яка особа, наділена владою, повноваженнями і функцією контролю над дитиною; використання дитини для сексуальної стимуляції дорослого; сексуальна експлуатація для виготовлення дитячої порнографії або роботи в проституції; розбещення, тобто залучення до спостереження за статевим актом, перегляду порнографії, відправлення текстових повідомлень сексуального характеру; демонстрація статевих органів, у тому числі, коли мама проходить у ванну без одягу або ж дорослий відправляє дитині оголені фото/відео; еротизована ласка і турбота; як варіанти елементи такої турботи: поцілунки з дитиною у губи або коли батьки миють досить дорослих дітей чи сплять з ними в одному ліжку.

Згідно з різними дослідженнями, в середньому до 80 % випадків насильства здійснюють добре відомі дитині дорослі, з них близько 40 % – дуже близькі до дитини родичі чи батьки. Про 90 % злочинів ніколи не повідомляють в поліцію. Причини мовчання найрізноманітніші: страх та/або сором дитини; недовіра батьків до слів дитини; страх дитини втратити близького дорослого, який дає увагу, турботу і

часто подарунки; небажання мами відмовлятися від стосунків із чоловіком; залежність сім'ї від педофіла (наприклад, батька та чоловіка)⁴.

Ознаки сексуального насильства щодо дітей: таємність; надмірна зацікавленість чи обізнаність у сексуальній темі та предметах, що з нею пов'язані; надмірний прояв уваги до всього, що пов'язане з сексуальною темою; побоювання певної людини чи члена сім'ї; надмірна піддатливість агресія; біль при сечовипусканні; ускладнення при ходьбі чи сидінні; нетримання сечі; анальний чи вагінальний свербіж, висипи, синці, кровотечі, біль.

Психологічне насильство щодо дітей – постійна, систематична чи періодична словесна образа дитини; погрози, приниження її людського достоїнства з боку батьків, опікунів, учителів, вихователів, сторонніх людей; демонстрація нелюбові, ворожості до дитини; обвинувачення її в тому, у чому вона не винна. До цього виду насильства належать також постійна неправда, обман дитини у результаті чого вона втрачає довіру до дорослого, а також ситуації, коли вимоги до дитини не відповідають її віковим можливостям.

Психологічне насильство визначається як одноразовий або систематичний вплив на дитину, вороже або байдуже ставлення до неї, що призводить до зниження самооцінки, втрати віри в себе, формування патологічних рис характеру, що викликає порушення соціалізації; може призводити до формування хворобливої прив'язаності чи прихильності, схильності жертв звинувачувати себе в скоєному щодо них насильстві, вивченої безпорадності і надмірно пасивній поведінці. До цього виду насильства відносяться, зокрема, гучний крик на дитину, грубе та образливе поводження, неувага, різка критика, обзивання, висміювання, приниження, погрози, знищення особистих речей дитини, тортури або вбивство домашньої тварини. Реакція дітей на психологічне насильство може виражатися в дистанціюванні від насильника, інтеріоризації образливих оцінок або опору шляхом образи насильника.

Ознаки психологічного (емоційного) насильства щодо дітей: відставання у порівнянні з однолітками у фізичному та соціальному розвитку; порушення мови, сну, прийому їжі; систематичне повторювання дій, зокрема – розкачування, смоктання пальців, кусання; відсутність зосередження та уваги; відсутність інтересу чи емоцій; депресія або віддаленість; агресія.

Економічне насильство щодо дітей – відсутність належного забезпечення основних потреб дитини в їжі, одязі, житлі, вихованні,

⁴ Стромилло А. П. Насильство над дітьми та його наслідки. *Вісник Черкаського університету*. 2010. № 121. С. 140–143.

медичній допомозі з боку батьків чи осіб, їх що заміняють, у силу об'єктивних причин (бідність, психічні хвороби, недосвідченість) і без таких. Типовим прикладом зневажливого ставлення до дітей є залишення їх без догляду, що часто призводить до нещасних випадків, отруєнь та інших небезпечних для життя і здоров'я дитини наслідків.

Ознаки економічного насильства щодо дітей: брудний та пошкоджений одяг, невідповідний до сезону; безсоння; недотримання гігієнічних норм; медичні проблеми, які не піддаються лікуванню; ховання або крадіжка їжі; відсутність або низький рівень соціальних навичок; бездоглядність; нездатність до навчання, невідповідність розумових здібностей віковим нормам.

Відсутність турботи (як різновид економічного насильства щодо дитини) – це нехтування основними потребами дитини (в їжі, одязі, житлі, медичній допомозі або нагляду) з боку батьків або інших причетних людей, що несе відповідальність за дитину, в результаті чого здоров'я, безпека та благополуччя дитини виявляються під загрозою. До ознак відсутності піклування відноситься постійне невідвідування дитиною школи, жебрацтво, крадіжки дитиною грошей або їжі, брудна шкіра або одяг, відсутність сезонного одягу. Зневага інтересами і потребами дитини (нехтування) – відсутність належного забезпечення основних потреб дитини в їжі, одязі, житлі, вихованні, медичній допомозі з боку батьків чи осіб, що їх заміняють, у силу об'єктивних причин (бідність, психічні хвороби, недосвідченість) і без таких. Типовим прикладом зневажливого ставлення до дітей є залишення їх без догляду, що часто призводить до нещасних випадків, отруєнь та інших небезпечних для життя і здоров'я дитини наслідків⁵.

Ознаки фізичної занедбаності (незадоволення основних фізичних потреб дитини в їжі, одязі, гігієні, житлі): брудний та пошкоджений одяг, невідповідний до сезону; безсоння; недотримання гігієнічних норм; медичні проблеми, які не піддаються лікуванню; ховання або крадіжка їжі; відсутність або низький рівень соціальних навичок; бездоглядність; нездатність до навчання, невідповідність розумових здібностей віковим нормам.

Занедбані та недоглянуті діти можуть страждати затримками фізичного та психосоціального розвитку, що може стати причиною психопатологій та порушення нейропсихологічних функцій, в тому числі виконавчих функцій, уваги, мови, пам'яті та соціальних навичок. За даними досліджень, діти, які пережили відсутність турботи, як правило, згодом не сприймають дорослих як джерело безпеки і демонструють підвищену агресивність та гіперактивність, що може

⁵ Гордієнко, Б. П. Насильство як складова жорстокого поводження з дітьми. *Український психолого педагогічний науковий збірник*. 2018. № 13. С. 18–21.

перешкодити формуванню здорової та міцної прихильності до рідних і прийомних батьків чи сторонніх людей в цілому. Адаптуючись до насильницького або неухважного батьківства або опікунства, такі діти стають настороженими і недовірливими; часто відзначають їх нещирість та схильність до маніпуляцій. Жертви відсутності піклування згодом можуть зазнавати труднощів при зав'язуванні та підтримці дружніх і романтичних стосунків в результаті нестачі прив'язаностей в дитинстві.

2. Правові засади протидії насильству щодо дітей

Правові відносини щодо захисту прав дітей від злочинного посягання, в тому числі насильства щодо дітей, його запобігання та протидії урегульовані на рівні наступних правових актів:

Конституція України. У статті 52 Конституції вказано, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом⁶.

Сімейний кодекс України. Сімейний кодекс України визначає основні засади шлюбу, права та обов'язки батьків, дітей та інших членів сім'ї, а також окреслює правові наслідки щодо невиконання ними цих обов'язків та порушення прав. Основні обов'язки батьків щодо виховання дітей визначені у статті 150 даного кодексу. Відповідно до вимог цієї статті батьки, зокрема, зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток, а також її поважати. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини, фізичні покарання, та застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини. Відповідно до норм сімейного законодавства сама дитина, у разі порушення її прав та інтересів, може звернутися за їх захистом до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій, а у разі досягнення чотирнадцятиліття – безпосередньо до суду. Порушення прав та інтересів дитини та жорстоке поводження з нею, за сімейним законодавством може бути підставою для позбавлення батьківських прав (стаття 164 дає вичерпний перелік таких підстав). Слід зауважити, що коли судом при розгляді справ про позбавлення батьківських прав буде виявлено у діях батьків або одного з них ознаки злочину, правовідносини переходять з ініціативи суду у сферу кримінального законодавства⁷.

⁶ Конституція України. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст.141.

⁷ Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради.* 2002. № 21–22. Ст. 135.

Кримінальний кодекс України. Так, Кримінальним кодексом України (далі – ККУ) визначаються види злочинів, які пов’язані із жорстоким поводженням з дітьми, зокрема: домашнє насильство (стаття 126-1 ККУ), побої й мордування (стаття 126 ККУ), катування (стаття 127 ККУ), доведення до самогубства (стаття 120 ККУ), умисне тяжке тілесне ушкодження (стаття 121 ККУ), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (стаття 122 ККУ), погроза вбивством (стаття 129 ККУ), неналежне виконання обов’язків щодо охорони життя та здоров’я дітей (стаття 137 ККУ), експлуатація дітей (стаття 150 ККУ), використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (стаття 150-1 ККУ), звалтування (стаття 152 ККУ), сексуальне насильство (стаття 153 ККУ), примушування до вступу в статевий зв’язок (стаття 154 ККУ), статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (стаття 155 ККУ), розбещення неповнолітніх (стаття 156 ККУ), злісне невиконання обов’язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (стаття 166 ККУ), втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (стаття 304 ККУ), схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (стаття 315 ККУ), спонування неповнолітніх до застосування допінгу (стаття 323 ККУ), схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів (стаття 324 ККУ)⁸.

Кодекс України про адміністративні правопорушення. Так, Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУАП) визначаються види правопорушень, які пов’язані із вчиненням насильства щодо дітей – стаття 173-2. Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування); вчинення цькування (булінгу) – стаття 173-4. Булінг (цькування) учасника освітнього процесу; та щодо невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов’язків щодо виховання дітей – ст. 184 КУАП⁹.

Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-П. В Законі визначено загальнонаціональні пріоритети щодо розвитку державної політики, спрямованої на належне забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров’я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні, в тому числі захисту від протиправних посягань щодо дитини. Законом

⁸ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради.* 2001. № 25. Ст. 131.

⁹ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. *Відомості Верховної Ради.* 1984, додаток до № 51. Ст. 1122 (з наступними змінами та доповненнями).

урегульовано наступні правові категорії (поняття): дитина, дитинство, охорона дитинства, права та обов'язки дитини, способи забезпечення найкращих інтересів дитини, жорстоке поводження з дитиною, та ін. В Законі урегульовані питання захисту прав та інтересів дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах; захисту дітей, які постраждали від сексуального насильства або стали його свідками (очевидцями); в тому числі окремо визначено правові гарантії захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів¹⁰.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Закон є основним нормативним актом, який регулює організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства (в тому числі захист прав та інтересів дітей). Законом урегульовано наступні правові категорії (поняття): домашнє насильство, види домашнього насильства, «дитина, яка постраждала від домашнього насильства (далі – постраждала дитина)», – особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства; «протидія домашньому насильству» – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки¹¹;

Конвенція ООН про права дитини. Конвенція ООН про права дитини, ратифікована Постановою Верховної Ради України 27.02.1991 р. є основним міжнародним правовим документом спрямованим на подолання насильства над дітьми та покликаним захищати їхні права. Статтею 19 цієї Конвенції передбачено, що держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань,

¹⁰ Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III. *Відомості Верховної Ради.* 2001. № 30. Ст. 142.

¹¹ Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради.* 2018. № 5. Ст. 35.

відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину. Такі заходи захисту, у випадку необхідності, включають ефективні процедури для розроблення соціальних програм з метою надання необхідної підтримки дитині й особам, які турбуються про неї, а також здійснення інших форм запобігання, виявлення, повідомлення, передачі на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками жорстокого поводження з дитиною, зазначеними вище, а також, у випадку необхідності, для порушення початку судової процедури¹².

Закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей». Закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей» (від 03.08.2006 р) є важливим документом, який спрямований на подальший розвиток умов для захисту прав та інтересів дитини. Ратифікація Конвенції є свідченням про готовність України дотримуватись міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав дітей, зокрема дітей, що постраждали від насилля. Національне законодавство України також містить положення, які покликані захищати дитину від насильства в сім'ї та регламентують діяльність державних органів щодо попередження і припинення насильства в сім'ї. Також прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Про виконання на території України Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей» (від 10.07.2006 р. № 952) дає можливість долучитися до міжнародно-правового механізму впорядкованого повернення дітей, яких незаконно вивозять або утримують за кордоном¹³.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі». Даним підзаконним нормативним актом визначено визначено механізм взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі (далі – суб'єкти), спрямованої на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання насильства та сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від насильства (далі – постраждалі особи), шляхом запобігання насильству, ефективного реагування на факти

¹² Конвенція ООН про права дитини 20 листопада 1989 року : ратифікована Постановою Верховної Ради України 27.02.1991 р. Зібрання чинних міжнародних договорів України від 1990–1990 р. № 1. Стор. 205.

¹³ . Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей : Закон України від 3 серпня 2006 року № 69-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 41. Ст. 354.

насильства, надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, належного розслідування фактів насильства та притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності. Окремо слід зауважити, що п. 36 цього Порядку визначено алгоритм дій уповноваженого підрозділу органу Національної поліції особи щодо розгляд заяв про вчинення відносно особи насильства в сім'ї¹⁴.

3. Система органів запобігання дитячому насильству

Органи державної (публічної) влади, які вживають заходів щодо запобігання дитячому насильству можна поділити на дві групи: *органи безпосередньої компетенції; органи, які сприяють запобіганню дитячому насильству.*

Перелік органів та установ, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії дитячому насильству визначений в статті 6 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

До органів та установ, на які покладаються основні функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії дитячому насильству належать:

Служби у справах дітей

Уповноважені підрозділи органів Національної поліції України

Служба у справах дітей є структурним підрозділом районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, який утворюється головою районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, підзвітний та підконтрольний голові районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації.

Діє на підставі Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР¹⁵.

До повноважень служб у справах дітей у сфері запобігання та протидії домашньому насильству стосовно дітей належать:

- розроблення та виконання заходів із захисту прав та законних інтересів постраждалої дитини;
- розроблення та виконання заходів із захисту прав та законних інтересів дитини-кривдника;

¹⁴ Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення 30.08.2022).

¹⁵ Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР. *Відомості Верховної Ради*. 1995. № 6. Ст. 35.

- прийом та розгляд заяв і повідомлень про домашнє насильство стосовно дітей та за участю дітей, у тому числі повідомлень, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей;
- інформування постраждалої дитини, її батьків, інших законних представників, якщо вони не є кривдниками дитини, про права, заходи та послуги, якими вони можуть скористатися;
- інформування дитини-кривдника, її батьків, інших законних представників про права дитини, заходи та послуги, якими вони можуть скористатися;
- влаштування дитини в центр соціально-психологічної реабілітації дітей, притулок для дітей служби у справах дітей, інші установи для дітей незалежно від форми власності та підпорядкування, в яких створені належні умови для проживання, виховання, навчання та реабілітації дитини відповідно до її потреб, а також здійснення контролю за умовами її перебування та надання допомоги у разі неможливості проживання дитини із своїми батьками, іншими законними представниками у зв'язку із вчиненням домашнього насильства стосовно цієї дитини або за її участі;
- проведення профілактичної роботи з батьками, іншими законними представниками дитини із запобігання домашньому насильству стосовно дітей та за участю дітей;
- порушення перед органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування питання про притягнення до відповідальності згідно із законом посадових осіб у разі невиконання або неналежного виконання ними обов'язків під час виявлення фактів домашнього насильства, роботи з постраждалою дитиною, дитиною-кривдником;
- взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству стосовно дітей;
- здійснення інших передбачених законодавством заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству стосовно дітей чи за участю дітей;
- звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати здійснення повноважень у цій сфері у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Уповноважені підрозділи органів Національної поліції України

До уповноважених підрозділів органів Національної поліції України належать підрозділи ювенальної превенції (далі – підрозділи ЮП), які діють на підставі Інструкції з організації роботи підрозділів

ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 № 1044¹⁶.

До повноважень уповноважених підрозділів органів Національної поліції України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству належать:

- виявлення фактів домашнього насильства щодо дітей та своєчасне реагування на них;

- прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства щодо дітей, у тому числі розгляд повідомлень, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству щодо дітей, вжиття заходів для його припинення та надання допомоги постраждалим від насильства дітям з урахуванням результатів оцінки ризиків у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спільно з Національною поліцією України;

- інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;

- винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників;

- взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи в порядку, визначеному законодавством;

- здійснення контролю за виконанням кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству щодо дітей протягом строку їх дії;

- взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству щодо дітей.

До органів, які сприяють запобіганню дитячому насильству можна віднести:

- органи управління освітою, навчальні заклади, установи та організації системи освіти

- органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я;

- центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

- уповноважені органи з питань пробації;

- центри соціальних служб;

- притулки для дітей;

- центри соціально-психологічної реабілітації дітей;

- соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка);

¹⁶ Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 № 1044. *Офіційний вісник України*. 2018. № 45. Стр. 116. Ст. 1589.

- центри соціально-психологічної допомоги;
- територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг);
- інші заклади, установи та організації, які надають соціальні послуги постраждалим особам¹⁷.

До повноважень органів управління освітою у сфері запобігання та протидії домашньому насильству щодо дітей відповідно до компетенції належать:

- забезпечення впровадження в навчально-виховний процес на всіх освітніх рівнях, у тому числі включення до навчальних програм і планів, питань запобігання та протидії домашньому насильству щодо дітей;
- забезпечення включення до освітньо-професійних програм під час встановлення державних стандартів освіти питань запобігання та протидії домашньому насильству щодо дітей;
- участь у підготовці (перепідготовці, підвищенні кваліфікації) фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству щодо дітей;
- забезпечення включення до навчальних та виховних програм питань запобігання та протидії домашньому насильству щодо дітей;
- методичне забезпечення навчальних закладів з питань запобігання та протидії домашньому насильству щодо дітей.

До функцій навчальних закладів та установ системи освіти під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству щодо дітей можна віднести:

- проводять з учасниками навчально-виховного процесу виховну роботу із запобігання та протидії домашньому насильству;
- повідомляють не пізніше однієї доби службу у справах дітей, уповноважені підрозділи органів Національної поліції України у разі виявлення фактів домашнього насильства стосовно дітей або отримання відповідних заяв чи повідомлень;
- проводять інформаційно-просвітницькі заходи з учасниками навчально-виховного процесу з питань запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі стосовно дітей та за участю дітей, приділяючи особливу увагу формуванню небайдужого ставлення учнів до постраждалих дітей, усвідомлення необхідності невідкладного інформування вчителів про випадки домашнього насильства, що стали їм відомі, повідомлення про такі випадки до кол-центру з питань

¹⁷ Лист МОН України «Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству» № 1/11-5480. URL: <https://drive.google.com/file/d/1GU-yUiXyeQr3z6X0MWd7mf2AFVaeGFF5/view> (дата звернення 30.08.2022).

запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей;

- організують роботу практичного психолога та/або соціального педагога з постраждалими дітьми;
- взаємодіють з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству¹⁸.

До повноважень органів охорони здоров'я у сфері запобігання та протидії домашньому насильству щодо дітей належать:

- розроблення та затвердження стандарту надання медичної допомоги постраждалим дітям, які постраждали від домашнього насильства;
- затвердження порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих дітей.

Установи і заклади охорони здоров'я під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству щодо дітей:

- повідомляють уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про виявлення ушкоджень, що могли виникнути внаслідок вчинення домашнього насильства щодо дітей, а в разі виявлення ушкоджень у дитини – також службу у справах дітей;
- у разі виявлення тілесних ушкоджень у дитини забезпечують в установленому порядку проведення медичного обстеження постраждалих осіб;
- у разі виявлення ушкоджень сексуального характеру направляють дитину на тестування на ВІЛ-інфекцію;
- надають медичну допомогу дитині з урахуванням індивідуальних потреб;
- взаємодіють з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству щодо дітей¹⁹.

До спеціалізованих служб підтримки постраждалих від насильства дітей належать:

- притулки для постраждалих дітей;
- центри медико-соціальної реабілітації дітей;
- кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству стосовно дітей;
- заклади та установи, призначені виключно для дітей, які постраждали від насильства.

¹⁸ Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти : навчально-методичний посібник / Андрєнкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т. В., Калашник О. А. та ін. Київ : ФОП Нічога С. О. 2020. 196 с.

¹⁹ Попередження домашнього насильства : навчальний посібник для консультантів «гарячих» ліній / упорядники: Краснова О. В., Калашник О. А. Київ, 2016. 90 с.

Контактні дані спеціалізованих служб підтримки постраждалих від насильства дітей

Урядовий центр з протидії насильству – 15-47;

Ла Страда «Гаряча лінія» для дітей: 0-800-500-225, 116-111 (з мобільного);

«Гаряча лінія» безоплатної правової допомоги: 0-800-213-103²⁰;

Дитина вправі особисто звернутися до органу опіки та піклування, служби у справах дітей, центру соціальних служб, кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів.

ВИСНОВКИ

Внаслідок домашнього насильства у дітей відбуваються не лише серйозні викривлення психосексуального розвитку дитини, а й порушується розвиток базового почуття самостійної та здорової ідентичності, адекватного оцінювання реальності. В результаті насильства дитині завдаються тяжкі травми, які мають згубні наслідки для її подальшого фізичного та психічного здоров'я, при чому хлопці страждають не менше за дівчат. Для суспільства це небезпечно тим, що діти, які були жертвами або свідками насильства в сім'ї, переносять цей негативний досвід у власне життя. У суспільстві росте потенційний агресор або жертва – людина, яка вважає за норму, що інших можна принижувати, а «за необхідності» й бити²¹. Статистичні дані діяльності Національної поліції за останні 5 років свідчать, що із 100 випадків викликів поліції за фактом домашнього насильства 30 % з них пов'язані з вчиненням насильства щодо дітей, що вказує на досить високий ризик завдання невідвортної шкоди дитині, яка може в подальшому призвести до важких наслідків – вчинення суєцидів, залишення дитиною сім'ї та зайняттям бродяжництвом, втягнення дитини в протиправну (в тому числі злочинну діяльність). У зв'язку з цим на загальнодержавному рівні мають бути розроблені, а більше ефективно впроваджуватись програми реабілітації дітей, які стали жертвами насильства в сім'ї.

²⁰ Кучинський М. С. Методичні рекомендації щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників з іншими органами та службами / М. С. Кучинський, К. Б. Мірошниченко. *Безпека життєдіяльності*. 2019, лютий. № 2. С. 2–6.

²¹ Lidija Kalenichenko Borys Lohvynenko, Roman Myroniuk, Olexander Svitlychnyy, Aleksey Prokopenko. The Way the Health Care System in Ukraine Looks Like: international practices within national realities. *Wiadomości Lekarskie*. 2019. № 4. P. 685–691.

АНОТАЦІЯ

В межах підрозділу монографії ми ставимо та плануємо забезпечити реалізації ряду завдань: визначити стан насильства по відношенню до дітей в Україні; з'ясувати законодавчі механізми та організаційно-матеріальні ресурси спрямовані на запобігання насильству по відношенню до дітей.

З'ясовано, що внаслідок домашнього насильства у дітей відбуваються не лише серйозні викривлення психосексуального розвитку дитини, а й порушується розвиток базового почуття самостійної та здорової ідентичності, адекватного оцінювання реальності. В результаті насильства дитині завдаються тяжкі травми, які мають згубні наслідки для її подальшого фізичного та психічного здоров'я, при чому хлопці страждають не менше за дівчат. Для суспільства це небезпечно тим, що діти, які були жертвами або свідками насильства в сім'ї, переносять цей негативний досвід у власне життя. У суспільстві росте потенційний агресор або жертва – людина, яка вважає за норму, що інших можна принижувати, а «за необхідності» й бити. Статистичні дані діяльності Національної поліції за останні 5 років свідчать, що із 100 випадків викликів поліції за фактом домашнього насильства 30 % з них пов'язані з вчиненням насильства щодо дітей, що вказує на досить високий ризик завдання невідвратної шкоди дитині, яка може в подальшому призвести до важких наслідків – вчинення суєцидів, залишення дитиною сім'ї та зайняттям бродяжництвом, втягнення дитини в протиправну (в тому числі злочинну діяльність). У зв'язку з цим на загальнодержавному рівні мають бути розроблені, а більше ефективно впроваджуватись програми реабілітації дітей, які стали жертвами насильства в сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Симоненко Т. Поняття й ознаки права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні: теоретико правовий аналіз. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2 (276). С. 188–193.
2. Індикатори фізичного, сексуального, психологічного насильства щодо дитини, а також нехтування потребами дитини / Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, 2020. 20 с.
3. Вікторія Рощина. У 2020 році в Україні відкрили понад 400 кримінальних справ щодо сексуального насильства над дітьми – омбудсмен. URL: <https://hromadske.ua/posts/v-ugorskomu-pidruchniku-z-geografiyi-poshiruyut-antiukrayinsku-propagandu-v-mzs-vidreaguvali-nasituaciyu/> (дата звернення 30.10.2022).
4. Стромило А. П. Насильство над дітьми та його наслідки. *Вісник Черкаського університету*. 2010. № 121. С. 140–143.

5. Гордієнко Б. П. Насильство як складова жорстокого поводження з дітьми. *Український психолого педагогічний науковий збірник*. 2018. № 13. С. 18–21.
6. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст.141.
7. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 25. Ст. 131.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. *Відомості Верховної Ради*. 1984, додаток до № 51.Ст.1122 (з наступними змінами та доповненнями).
10. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 30. Ст. 142.
11. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. Ст.35.
12. Конвенція ООН про права дитини 20 листопада 1989 року : ратифікована Постановою Верховної Ради України 27.02.1991 р. Зібрання чинних міжнародних договорів України від 1990–1990 р. № 1. С. 205.
13. Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей : Закон України від 3 серпня 2006 року № 69-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 41. Ст. 354.
14. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення 30.10.2022).
15. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР. *Відомості Верховної Ради*. 1995. № 6. Ст. 35.
16. Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 № 1044. *Офіційний вісник України*. 2018. № 45. С. 116. Ст. 1589.
17. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству : лист МОН України від 18.05.2018 року № 1/11-5480. URL: <https://drive.google.com/file/d/1GU-yUiXyeQr3z6X0MWD7mf2AFVaeGFF5/view> (дата звернення 30.10.2022).
18. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти : навчально-методичний посібник / Андрєєнкова В. Л.,

Байдик В. В., Войсях Т. В., Калашник О. А. та ін. Київ : ФОП Нічого С. О. 2020. 196 с.

19. Попередження домашнього насильства. Навчальний посібник для консультантів «гарячих» ліній / упорядники: Краснова О. В., Калашник О. А. Київ, 2016. 90 с.

20. Кучинський М. С. Методичні рекомендації щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників з іншими органами та службами / М. С. Кучинський, К. Б. Мірошніченко. *Безпека життєдіяльності*. 2019. № 2, лютий. С. 2–6.

21. Lidija Kalenichenko Borys Lohvynenko, Roman Myroniuk, Olexander Svitlychnyy, Aleksey Prokopenko. The Way the Health Care System in Ukraine Looks Like: international practices within national realities. *Wiadomości Lekarskie*. 2019. № 4. P. 685–691.

Information about authors:

Myroniuk Roman Victorovich,

<https://orcid.org/0000-0002-9620-5451>

Doctor of Law, Professor,

Professor of the Department of Administrative Law, Process and

Administrative Activity

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

26, Gagarin Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine

Myroniuk Stanislava Anatolievna,

<https://orcid.org/000-0001-6462-217>

Candidate of Law,

Senior Lecturer of the Department of Tactical and Special Training

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

26, Gagarin Avenue, Dnipro, 49005, Ukraine